

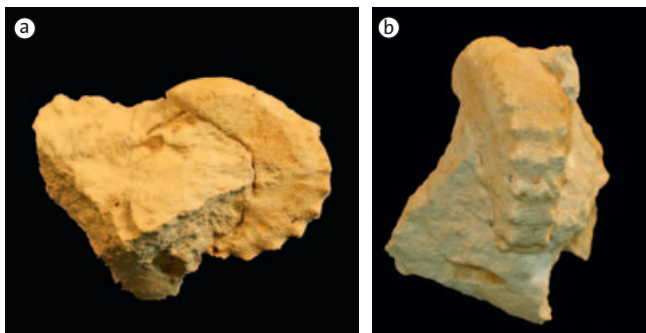
HET OBJECT VAN DE MAAND

De ammoniet *Hoploscaphites pungens* 'in optima forma'

John W.M. Jagt, Natuurhistorisch Museum Maastricht, de Bosquetplein 6-7, 6211 KJ Maastricht, e-mail: john.jagt@maastricht.nl
Dirk Eysermans, Looij 12, B-2350 Vosselaar, e-mail: diederik.eysermans@pandora.be

Onder de Limburgse Laat-Krijt ammonieten is *Hoploscaphites pungens* misschien wel de meest mysterieuze soort. BINKHORST VAN DEN BINKHORST (1862) introduceerde haar op basis van een microconch, de kleine variëteit die nu wordt gezien als het mannelijk individu. De doorgaans (veel) grotere macroconch, het vrouwtje, heeft een bredere woonkamer die de navel van de schelp zo goed als afsluit. Deze seksuele dimorfie is kenmerkend voor de familie Scaphitidae en is sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw algemeen aanvaard. Maar ook binnen de geslachten worden opmerkelijke verschillen in grootte geconstateerd. In zijn revisie van de originele stukken van BINKHORST VAN DEN BINKHORST (1862), maakte KENNEDY (1987) gewag van lengtes van 47,5 tot 74,5 mm. Afgaande op de afbeeldingen, denken de auteurs dat alle individuen in KENNEDY (1987) mannetjes voorstellen. Later zijn onmiskenbare macroconchen tevoorschijn gekomen uit de Nekum Member van de St. Pietersberg en omgeving (MACHALSKI, 2005). De grootste daarvan, NHMMJ 11883, heeft een totale lengte van circa 80 mm.

Twee microconchen, beide verzameld in de late herfst van 2011, worden hier voorgesteld. De oudste, uit de Emael Member van groeve Marnebel (Eben Emael, Luik) [figuur 1a, b] meet 43 mm in grootste lengte. De breedte van de woonkamer is circa 18 mm in het middelste deel. Het iets jongere stuk uit de ENCI groeve [figuur 1c] is daarentegen veel forser. De grootste lengte is 72 mm, de woonkamer 30 mm breed in het middelste deel. In lengte benadert dit exemplaar dus de grootst bekende macroconch van de soort, goed herkenbaar vanwege de gesloten navel. Een dergelijk fenomeen is zeldzaam; mannetjes zijn gemiddeld de helft tot tweederde kleiner dan vrouwtjes (MACHALSKI, 2005).

FIGUUR 1
 Microconchen van *Hoploscaphites pungens*; de aangegeven maat (in mm) staat voor de grootste lengte; a, b. net boven Lava Horizont, Emael Member, groeve Marnebel (Eben Emael, Luik), 43 mm (collectie D. Eysermans); c. onderste 0.2 m Nekum Member, groeve ENCI-HeidelbergCement Group, Maastricht (NHMMJ 14691), 72 mm. (Foto's: John W. Stroucken (a, b) en Mart J.M. Deckers (c)).

Om het eeuwfeest van het Natuurhistorisch Museum Maastricht extra luister bij te zetten, maken we in 2012 een selectie van aparte, fraaie of anderszins tot de verbeelding sprekende stukken uit de museumcollecties. Het uitgekozen object zal voor de duur van een maand in een wisselvitrine worden geplaatst, met verwijzing naar het hierop betrekking hebbende artikel in het Natuurhistorisch Maandblad van die maand.

De oudste vertegenwoordigers, verkiezd en wel, komen voor in de groeve ENCI (Gronsveld Member) en zijn ruwweg 200.000 jaar ouder dan de hier beschreven vondst uit de Emael Member van Marnebel. De meeste nu bekende stukken zijn uit de Nekum Member (basis en hoogste kwart), en de jongste zijn verzameld in de top van die eenheid, op de grens met de Meerssen Member. Die laatste (allemaal microconchen) hebben een iets afwijkende versiering en stellen mogelijk een onbeschreven ondersoort voor. Historisch materiaal, met name dat van BINKHORST VAN DEN BINKHORST (1862) stamt uit de Formatie van Kunderade in het oosten van Zuid-Limburg. Dit toont de typische rij tuberkels op de hoogste flank en vergrote tuberkels en een centrale rij van knobbels op de buikzijde [figuur 1b]. Hoger dan de basis van de Meerssen Member reikt *Hoploscaphites pungens* dus niet. Misschien is de competitie met de verwante soorten *Hoploscaphites constrictus* (algemeen) en *Hoploscaphites ex gr. waagei/angmartussutensis* (zeer zeldzaam) te groot geweest (JAGT, 2012).

Het lijkt erop dat *Hoploscaphites pungens* beperkt is tot laat-Maastrichtien kalken in zuidelijk Limburg en aangrenzend Belgisch gebied die in ondiep, redelijk kustnabij en warm water zijn afgezet. Een sterk verwante soort, *Hoploscaphites schmidi* (Birkelund), is bekend uit 'schrijfkrijt' in Noord-Duitsland, Polen en Rusland; deze kalken vertegenwoordigen dieper, kouder water. Uit de buurt van Saratov (zuidwest Rusland) werd recentelijk ook melding gemaakt van het voorkomen van *Hoploscaphites pungens* (SEL'TSER & IVANOV, 2010), maar wij zetten vraagtekens bij het afgebeelde materiaal en dringen aan op een revisie.

Dankwoord

Voor uitleen van materiaal, foto's en hulp in andere vorm danken we de ENCI-HeidelbergCement Group, Stijn Goolaerts, Paul J.M. Kisters, Marcin Machalski, Andrzej Slupik en John W. Stroucken.

Literatuur

- BINKHORST VAN DEN BINKHORST, J.-T., 1862. Monographie des gastéropodes et des céphalopodes de la craie supérieure du Limbourg, suivie d'une description de quelques espèces de crustacés du même dépôt crétacé, avec dix-huit planches dessinées et lithographiées par C. Hohe, de Bonn. C. Muquardt, Bruxelles/Muller Frères, Maastricht.
- JAGT, J.W.M., 2012. Ammonieten uit het Laat-Krijt en Vroeg-Paleogeen van Limburg. *Staringia* 13: 154-183.
- KENNEDY, W.J., 1987. The ammonite fauna of the type Maastrichtian with a revision of *Ammonites colligatus* Binkhorst, 1861. *Bulletin de l'Institut royal des Sciences naturelles de Belgique, Sciences de la Terre* 56 (1986): 151-267.
- MACHALSKI, M., 2005. Late Maastrichtian and earliest Danian scaphitid ammonites from central Europe: taxonomy, evolution, and extinction. *Acta Palaeontologica Polonica* 50(4): 653-696.
- SEL'TSER, V.B. & A.V. IVANOV, 2010. Atlas pozdnemelovyykh ammonitov Saratovskogo Povolzh'ja. Knizhnyy dom Universitet, Moskva.